

Informacija i preporuke za poboljšanje provedbe strateških i akcionih dokumenata u oblasti invalidnosti na svim nivoima vlasti u BiH

Osobe sa invaliditetom (*u daljem tekstu OSI*) i dalje se suočavaju sa različitim oblicima diskriminacije. Kako bi se OSI omogućilo puno uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda Vijeće za osobe sa invaliditetom u BiH (*u daljem tekstu VOI BiH*) smatra da je potrebno poboljšati pristup osobama sa invaliditetom fizičkom, socijalnom, ekonomskom i kulturnom okruženju, zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj zaštiti i obrazovanju, informacijama i komunikaciji.

Imajući u vidu postojeće politike i strategije iz oblasti invalidnosti i standarde utvrđene Konvencijom UN o pravima OSI, u namjeri da doprinesemo unaprjeđenju ljudskih prava OSI, shvaćajući ulogu i značaj VOI BIH, na ovaj način upoznajemo širu javnost sa preporukama usaglašenim na sastanku VOI BIH u Konjicu.

VOI BiH je na osnovu Izvještaja Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta BIH koji se odnose na realizaciju strateških dokumenata u oblasti invalidnosti, te na osnovu drugih vladinih i nevladinih izvještaja o pravima OSI, u okviru ovih preporuka istaklo samo najvažnije, kojima se traži poboljšanje provedbe strateških i akcionih dokumenata u oblasti invalidnosti.

P R E P O R U K E

A- GENERALNE PREPORUKE:

1. Kontinuirano usklađivati normativni i institucionalni okvir sa odredbama Konvencije UN-a o pravima OSI kako bi se u svim zakonima definisao invaliditet i lica sa invaliditetom u skladu sa Konvencijom UN-a;
2. Uspostavljanje funkcionalnih registara sa podacima o vrstama invaliditeta, polnim, starosnim i drugim karakteristikama OSI za intesektorsku primjenu i korištenje;
3. Utvrditi jedinstvene kriterije za procjenu invalidnosti u skladu sa Konvencijom UN-a;

4. Povećati obim i obezbijediti pravičniju raspodjelu sredstava za ostvarivanje prava OSI;
5. Unaprijediti sistem informisanja kako bi sve OSI imale pristup informacijama i komunikacijama;
6. Nastaviti sa aktivnostima kojima se senzibilizira šira javnosti o pravima i potrebama OSI;
7. Podržati umrežavanje organizacija/udruženja koja okupljaju OSI;
8. Uspostaviti zakonski okvir i unaprijediti sisteme podrške radu organizacija OSI;
9. Standardizirati sistem nabavke i dodjele ortopedskih i sanitarnih pomagala;
10. Ojačati institucionalne kapaciteta na svim nivoima vlasti u cilju osiguranja sistema za praćenje, saradnju, izvještavanje, te odrediti *focal pointa (nadležnog službenika u svim nadležnim institucijama)*;
11. Provesti tematska istraživanja radi identifikacije problema sa kojima se suočavaju OSI:
 - a) istraživanja o održivosti servisa podrške za OSI,
 - b) prikupljanje podataka i analiza izdvajanja sredstva iz budžeta na svim nivoima.

B- PRIORITETI I MJERE U VEZI ZAŠTITE OSOBA SA INVALIDITETOM PREMA SVIM OBLASTIMA:

1. Razviti politike i budžete senzitivne prema OSI u svim podsistemima društvenog djelovanja.

Socijalno uključivanje OSI ne može biti pitanje samo za resorna ministarstva ili posebne zakone. Po prirodi stvari OSI imaju specifične probleme u svim oblastima i sferama života. Zato je najznačajniji prioritet razvijanje OSI senzitivnih zakona, politika i budžeta u svim oblastima. Time će se omogućiti njihovo cjelovito socijalno uključivanje.

2. Uključivanje i izjednačavanje mogućnosti OSI u planovima i budžetima vlada.

Prava OSI se ne ostvaruju samo kroz zakone u socijalnom i zdravstvenom sektoru, već se ona trebaju ostvarivati i u drugim sektorima. Programi rada i budžeti za ovu svrhu se trebaju predvidjeti.

3. Ojačati pristupačniji život OSI u zajednici i adekvatno stanovanje

Potrebno je osigurati viši nivo pružanja informacija o ostvarivanju pojedinih prava iz oblasti socijalne, zdravstvene i drugih vidova zaštite. Za osobe sa najtežom vrstom i stepenom invaliditeta potrebno je uvesti institut personalnog asistenta, kojim se OSI pruža mogućnost neovisnijeg planiranja života i uključivanja u život zajednice. Razvijati mrežu mobilnih stručnih službi u sredini u kojoj OSI živi. Pružiti podršku neophodnu za ostanak i uspješno aktivno sudjelovanje OSI u lokalnoj zajednici, bolji kvalitet života i pravo na vlastito određenje i izbor, što do sada nije bila dovoljno zastupljena praksa. Potrebno je razvijati programe pristupačnosti, pomagala i literaturu u dostupnim tehnikama (*Brajevo pismo, znakovni jezik, zvučne tehnike, štampa sa uvećanim slovima, prilagođen sadržaj*) za sve nivoe obrazovanja, te tumače znakovnog jezika, drugih neverbalnih oblika komuniciranja, kao i druge oblike podrške za obrazovanje OSI. Za pristupačan život u zajednici potrebno je osigurati jednak pristup kvalitetnim ortopedskim pomagalima, prilagođenim savremenim tehnologijama, itd.

Potrebno je razvijati programe za socijalno-stambeno zbrinjavanje OSI.

4. Razvijanje OSI senzitivnih politika u zdravstvenoj zaštiti.

Prisutne su razlike u osiguranju sveobuhvatnih mjera zdravstvene zaštite za osobe s invaliditetom zavisno od uzroka nastanka invaliditeta. Tako se za osobe čiji je invaliditet nastao kao posljedica rata, osiguravaju cjelovite mjere zdravstvene zaštite u okviru prava obaveznog zdravstvenog osiguranja i iznad obima zdravstvenog osiguranja, dok se osobama s civilnim invaliditetom osiguravaju samo mjere liječenja i rehabilitacije u okviru obaveznog zdravstvenog osiguranja. Ova situacija posebno pogađa OSI s višestrukim invaliditetom za koje je dodatna zdravstvena njega od posebne važnosti.

5. Razvijanje OSI senzitivnih politika u obrazovanju.

Inkluzivno obrazovanje je ključni element koji će osigurati svoj djeci priliku da se obrazuju u redovnim školama, bez obzira na njihove fizičke, intelektualne, socijalne, emocionalne i

druge karakteristike. Službenici i učitelji/nastavnici bi trebali biti osposobljeni kako bi ovu ideju mogli sprovesti u djelo. Nadalje, rana identifikacija i intervencija, na program usmjerena procjena, procjena učenikovog progressa i uspješnosti programa, te stabilno partnerstvo s roditeljima djeteta predstavljaju preduslov za uspjeh sve djece u redovnoj obrazovnoj sredini. Opcija inkluzivnog obrazovanja upućuje na kraj segregacije u obliku specijalnog obrazovanja, ali ne i kraj neophodne podrške i usluga koje se moraju osiguravati u redovnim razredima. Najveći izazov u implementaciji uključenosti u obrazovanje je prevladavanje predrasuda prema djeci s teškoćama u razvoju i podizanje nivoa znanja nastavnika i drugih učenika o prirodi različitih poteškoća kako djeca sa invaliditetom ne bi bila izložena neprimjerenom tretmanu u školi. Uključivanje roditelja u proces inkluzivnog obrazovanja je neophodno.

Nastavnici i/ili članovi mobilnog tima treba da savjetuju roditelje kako da rade s djecom kod kuće, kako da prihvate ograničenja sposobnosti koje njihovo dijete ima, šta mogu da očekuju od djeteta.

6. Razvijanje OSI senzitivnih politika u tržištu rada.

Okvirni dokument koji usmjerava djelovanje evropskih država u oblasti invaliditeta je akcioni plan Vijeća Evrope za promovisanje i puno učestvovanje osoba s invaliditetom u društvu: Unapređenje kvalitete života osoba s invaliditetom u Evropi 2006 – 2015. Ovaj dokument sadrži smjernice za unapređenje važnih područja djelovanja od interesa za OSI, kao što su: učešće u političkom i javnom životu, učešće u kulturnom životu, informacije i komunikacije, obrazovanje, profesionalna rehabilitacija, osposobljavanje i zapošljavanje, pristupačno okruženje, život u zajednici, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, pravna zaštita, zaštita od nasilja i zloupotrebe, istraživanje i razvoj te podizanje svijesti.

U skladu sa ovim dokumentima i Strategijama zapošljavanja u Bosni i Hercegovini i entitetima kao poseban cilj potrebno je predvidjeti zapošljavanje OSI i isti realizovati kroz više mjera (*zapošljavanje mladih lica sa invaliditetom, zapošljavanje u poljoprivredi lica sa invaliditetom, samozapošljavanje lica sa invaliditetom*) uz sredstva obezbijedena u budžetima entiteta. U entitetima i Brčko Distriktu propisati mjesta rezervisana za zapošljavanje OSI.

7. Unaprijediti fizičku i komunikacionu pristupačnost za OSI u skladu s EU standardima.

Postojeći propisi u BiH ne pokrivaju oblasti fizičkog okruženja i javnih informacija na adekvatan način. Propisi koji predviđaju standarde pristupačnosti sredine osobama s invaliditetom, kao što su Zakon o planiranju i uređenju prostora i Zakon o izgradnji, ne poštuju se u praksi. Novi objekti se ne prilagođavaju, a oni za koje se smatra da su prilagođeni nisu pristupačni za OSI. Sve do skora eventualni naponi za uklanjanje arhitektonskih barijera bili su stihijski i kampanjski, prije svega na inicijativu organizacija OSI i uz podršku stranih donatora. U BiH gestovni govor nije prepoznat kao zvanični jezik. Jedan od veoma izraženih problema je nedostupnost informacija OSI, posebno onima s oštećenjem vida i sluha. Također, broj kvalifikovanih nastavnika je nedovoljan u odnosu na potrebe djece i mladih koji žele da uče znakovni jezik i/ili Brailleovo pismo.

Potrebno je obezbjediti potpunu primjenu postojećih propisa o pristupačnosti objektima na teritoriji Bosne i Hercegovine kroz intenzivni rad inspeksijskih službi na nadležnim nivoima vlasti.

8. Razviti inkluzivni socijalni model s usklađenim kriterijima u oblasti otkrivanja, registracije i evidencije osoba.

Inkluzivni socijalni model je sastavni dio EU prakse socijalnog uključivanja OSI. Na tom modelu i usklađenim kriterijima u oblasti otkrivanja, registracije i evidencije počivaju svi ostali prioriteti i mjere za socijalno uključivanje OSI.

9. Razvijanje mehanizama koji bi umjesto vrednovanja po medicinskom modelu prihvatili ocjenu preostale sposobnosti kod OSI kroz socijalni model koji vrednuje svaku mogućnost i sve resurse.

Postojeći modeli procjene invalidnosti se zasnivaju na utvrđenju zdravstvenog nedostatka, a ne i preostalih sposobnosti. Ovakav sistem OSI čini zavisnim od javnih institucija jer se procjenom utvrđuju samo potrebe koje imaju, a ne i potencijali (*za rad, edukaciju, porodični život, itd.*). Institucije koje se bave ovim pitanjem imaju već prevedene dokumente Svjetske zdravstvene organizacije za primjenu Međunarodnog sistema klasifikacije zdravlja i funkcionalnosti. Model ocjene preostalih sposobnosti dio je EU prakse u ovoj oblasti.

10. Uspostavljanje OSI statistike.

Osnovni problem ne leži u nepostojanju podataka o OSI. Podaci su nedostupni iz sljedećih razloga: institucionalna neangažovanost, ograničena mogućnost postojećih elektronskih baza podataka, nemogućnost uvezivanja podataka različitih sistema iz različitih institucija, ustanova i organizacija. Sadržaj postojećih elektronskih baza podataka uglavnom obuhvata demografske podatke o OSI i podatke o ostvarenim pravima onemogućavajući uvid u njihovu uključenost u društvene aktivnosti i procese donošenja odluka koje se odražavaju na njima. U najvećem broju slučajeva ne postoje podaci o primjerenosti okoline za njihove potrebe i mogućnosti postavljajući se prema invaliditetu kao da je uzrok problema sam po sebi. U smislu pomenutog potrebno je kreirati adekvatnu statistiku koja će unaprijediti praćenje, izvještavanje, planiranje, odnosno kreiranje politika u oblasti invalidnosti.

11. Osigurati sistem ranog otkrivanja, evidentiranja i praćenja OSI, posebno djece s invaliditetom.

Otkrivanje, evidencija i praćenje djece s invaliditetom se sprovode kao redovna aktivnost u nadležnoj instituciji. Ti podaci uglavnom ne idu dalje prema drugim institucijama koje bi trebale biti obaviještene radi vlastite uloge u životu tih lica. Ovakva praksa u mnogim slučajevima može proizvesti nepopravljivu štetu, s obzirom da se pravovremenim i stručnim tretiranjem invaliditeta može ostvariti napredak, poboljšati stanje, razviti nove mogućnosti koje će kompenzovati invaliditet. Nažalost, zbog nepostojanja prakse praćenja i pružanja odgovarajuće pomoći osobama s invaliditetom u periodu ranog razvoja, nije rijetka pojava da se invaliditet i kategorizacija vrše tek kada dijete pođe u školu, u nekim slučajevima i kasnije. Jasno je da u pogledu ovog problema postoji odgovornost i porodice koje se suoče s teškim problemima kao što su: kako prihvatiti invaliditet, naučiti živjeti s njim i suočiti se sa sredinom. Prva uloga institucija i organizacija je da pruže podršku porodici i djetetu u rješavanju navedenih problema što je moguće samo pravovremenim djelovanjem te adekvatnim praćenjem i koordinisanim radom svih relevantnih resora.

12. Razvijati modele lokalne zajednice koji osiguravaju jednake mogućnosti osobama s invaliditetom

Uloga lokalne zajednice, u uključivanju OSI veoma je velika, ona je osnovno okruženje njihovog života. Postoje specifične aktivnosti za OSI koje su u pravilu parcijalne i sporadične.

Riječ je o potrebi razvoja modela lokalne zajednice kojim bi se osigurale jednake mogućnosti osobama s invaliditetom u svim aspektima njihovog života.

13. Unaprijediti saradnju svih nivoa vlasti radi koordinisane brige o OSI.

U pružanju usluga putem institucionalnih i vaninstitucionalnih oblika zaštite neophodno je uključiti OSI koje imaju ovakve potrebe, te osigurati viši nivo u pružanja brzih i dostupnih informacija o ostvarivanju pojedinih prava iz oblasti socijalne zaštite. Za lica s najtežom vrstom i stepenom invaliditeta potrebno je uvesti institut personalnog asistenta kojim se osobama s invaliditetom pruža mogućnost neovisnijeg planiranja života i uključivanja u život zajednice.

14. Razvijanje podrške za pomoć porodicama koje brinu o OSI.

Porodice OSI u većini slučajeva su obavezne i prisiljene da se same brinu o OSI bez značajne podrške u vidu usluga zdravstvene, socijalne zaštite i obrazovanja. To značajno utiče na socijalno isključivanje ne samo OSI već i cijelih porodica, što zbog postojećih stereotipa, nepristupačnosti objektima, ali i značajnih vremenskih i finansijskih resursa.